

Україна і СВІТ

вступ до історії
та громадянської
освіти

Марина КАФТАН, Ірина КОСТЮК, Ксенія НОВІКОВА

УКРАЇНА І СВІТ: вступ до історії та громадянської освіти

Навчальні матеріали для пілотування
у 6 класах експериментальних закладів
загальної середньої освіти

Урок 25

Київ · Світич · 2022

§ 25. Виникнення і розвиток промисловості

Як промисловий розвиток впливав та впливає на суспільство?

Після ознайомлення з матеріалами параграфа й виконання завдань ти зможеш:

- пояснювати різницю між ремісничою та промисловою працею;
- пояснювати та використовувати термін "індустріалізація";
- порівнювати доіндустріальне та індустріальне середовище на основі текстових і візуальних джерел;
- виявляти чинники впливу промислової революції на життя суспільства.

1. Розвиток виробництва в минулому.

Що таке промислова революція

1. Звідки беруться речі, якими ти користуєшся щодня? Хто їх виготовляє?

---

2. Які переваги мають речі, виготовлені вручну? Які їхні недоліки?

---

3. Які об'єднання створювали ремісники у середньовічних містах і навіщо?

Чи вмієш ти готувати їсти? Шити одяг? Ремонтувати меблі? Чи вміють це робити твої рідні? Напевно, так, але навряд чи ти їси винятково домашні страви й носиш одяг, пошитий власноруч. Джинси та шоколадні батончики, мобільні телефони й зубна паста — все це виготовлено на фабриках із матеріалів, що були зроблені на інших фабриках і заводах.

Ще 300 років тому таке життя складно було уявити. У селах люди самі будували хати, робили меблі та пекли хліб. Чи не в кожній господі вміли прясти нитки, ткати полотно та шити з нього одяг. Унікальні знання й обладнання були в небагатьох професіях — наприклад, у ковалів (до них у селах ставилися з особливою повагою).

Трохи інакша ситуація склалася в містах. Там активніше розвивалися *ремесла* — дрібні виробництва, основою яких була ручна праця. Одні родини відкривали пекарні, інші — шевські або ювелірні майстерні. З часом до справи почали залучати не лише членів родини, а й помічників.

У XV ст. в деяких країнах Європи поруч із невеликими ремісничими майстернями з'являються *мануфактури*. На цих виробництвах уже відбувається розподіл праці, тобто не один працівник виготовляє продукт від початку до кінця, а кожен виконує якусь одну операцію. В Україні перші мануфактури спеціалізувалися на виробництві заліза. Так звані рудні були поширені на Поліссі, Полтавщині, Галичині. На Волині виникають і суконні мануфактури.

Мануфактура (від латинського "*manus*" — рука та "*factura*" — обробіток, виготовлення) — промислове підприємство, що використовує ручну працю найманих працівників.

4. Чим відрізняється робочий процес на різних підприємствах (джерела 1, 2)? Яке з них можна назвати мануфактурою? Чому?

Джерело 1. *Виготовлення взуття.*
Ілюстрація з "Домашньої книги"
Фонду Дванадцяти Братів,
Нюрнберг, XV ст.

Джерело 2. *Майстерня з виготовлення свічок, XVIII ст.*
Ілюстрація з Енциклопедії наук,
мистецтв і ремесел

Домашні майстерні та мануфактури виготовляли дедалі більше товарів, вигадували нові знаряддя праці та техніки, але справжній переворот у виробництві стався в середині XVIII ст. Саме тоді ручну працю почала заступати машинна, а робоче місце перемістилося з майстерень до *фабрик і заводів*. Так стали називати великі підприємства з кількома сотнями чи навіть тисячами робітників і робітниць. Зміни були такими разючими, що їх назвали *промисловою революцією*.

Промислова, або індустріальна революція почалася в Англії з виробництва тканин. Спершу там винайшли верстат, на якому можна було ткати широке полотно. Але де взяти стільки ниток? Винайшли механічну пряжку "Дженні". Тепер уже ниток було так багато, що не встигали ткати! З'явилася перша фабрика, де машини пускали в рух не люди, а водяне колесо. Згодом — нові верстати, що могли ткати в рази швидше. Потім винайшли *паровий двигун* — і фабрики вже не були залежні від течій річок, їх можна було будувати де завгодно.

5. Що спільного та відмінного у процесі виготовлення пряжі можна побачити у *джерелах 3-5*?

Джерело 3. *Прядіння вовни*

Джерело 4. *Українська прядка. Поштова листівка з вітанням із Полтави*

ПРИВІТЬ ІЗЪ ПОЛТАВИ МЛЯЧКОСИНОЕ ТИПЪ
ПРЯДНИЦИЦА.

Джерело 5. Механічна прядка “Дженні” — перший прядильний механізм, що збільшив продуктивність майже у 20 разів

Один із наслідків промислової революції — це гонитва інновацій, винаходів, яка не припиняється й досі. Якщо ремісники минулого старанно берегли родинні рецепти, випробувані часом, то промисловці шукали нових, ефективніших способів розв’язання проблем.

Приклад текстильної галузі наслідували всі інші. Услід за Англією промислова революція охопила решту Європи, США та Японію. Її символом стала пара — парові двигуни, паротяги, пароходи.

Перша хвиля промислової революції в Україні припала на кінець ХІХ ст., наступна — на 20–30-ті роки ХХ ст. Потрібні були матеріали для будівництва машин — почала розвиватися металургія. Вона потребували енергії — зріс видобуток вугілля, нафти і газу. Сировину й товари треба було якось перевозити — і світ поступово оповила залізнична мережа.

6. Про що свідчать *джерела 6, 7*? Які галузі промисловості представлені на фото? До якого часу вони належать?

Джерело 6. Павлівський цукровий завод у Сумах, що належав родині цукрових магнатів Харитоненків. Початок ХХ ст.

Джерело 7. Металургійний завод Джона Юза (тепер — Донецький металургійний завод). Кінець ХІХ ст.

Цікавий факт

Першими й найвідомішими цукрозаводчиками в Україні стали родини Яхненків-Симиренків, Харитоненків і Терещенків. Усі вони з середини ХІХ ст. будували цукрові імперії, що об'єднували величезні заводи.

Брати Яхненки та Федір Семиренко розвивали бізнес на Черкащині, Харитоненки — на Сумщині, Терещенки — на Чернігівщині.

Цукрові магнати не лише заробляли космічні статки. Вони вкладали гроші в розвиток промисловості на українських землях. Наприклад, Яхненки-Симиренки звели механічний завод, що виготовляв верстати. Там же 1850 р. був побудований перший металевий пароплав "Українець".

Усі цукрозаводчики були меценатами, тобто підтримували культуру і науку. Так, завдяки Терещенкам було створено Національний художній музей України.

2. Як промислова революція вплинула на людину і суспільство

7. Пригадай із вивченого в 5 класі, що означає поняття "індустріалізація".

8. Як змінився звичний вигляд місцевості з появою фабрик і заводів (джерела 7, 8, 9)?

Джерело 8. Фабрики в Кліші.
Вінсент Ван Гог, 1887 рік

Джерело 9. Промислові будівлі з димоходами та димом, оточені будинками та полями. Роберт Пеністон, 1990 рік

9. Прочитай **джерело 10**. Як впливав новий спосіб роботи на фабриках і заводах на самопочуття працівників? Що вони могли відчувати?

Джерело 10

З опису роботи на вовняній фабриці у м. Манчестері, 1784 р.: "Завдяки специфічному характеру виробництва у повітрі постійно літає пил, який, змішуючись із машинною олією та нагріваючись від тертя, дає особливо неприємний запах. Фабрики працюють вдень і вночі, для цього використовується велика кількість свічок, але нічого не робиться для вентиляції... Є маленькі віконця, які часом відкривають, часом — ні, але їх зовсім недостатньо".

Індустріалізація змінила життя родин. Раніше як у селах, так і в містах сім'ї часто проводили увесь день разом, під одним дахом. Всі працювали вдома — хтось займався господарством, хтось шив чи готував на продаж. Коли робоче місце перебралося за межі дому, родини роз'єдналися. Після появи штучного освітлення робочі зміни могли тривати по 12–14 годин: додому люди приходили хіба що спати. Працювали не лише дорослі, але й діти.

Фабрики та заводи підштовхували робітників перебиратися із сіл до міст, із одних країн до інших. В результаті трудової міграції відбувалося змішування культур, з'являлися нові традиції. Так, на думку істориків, британці, які в ХІХ ст. будували промислові містечка на Донбасі, привезли в Україну футбол.

10. Які зміни відбулися в суспільстві у зв'язку з промисловою революцією?

---

3. Промислова революція і дитяча праця

11. Як ти вважаєш, чи повинні діти працювати? Чи потрібно захищати дітей від надмірної роботи? Як?

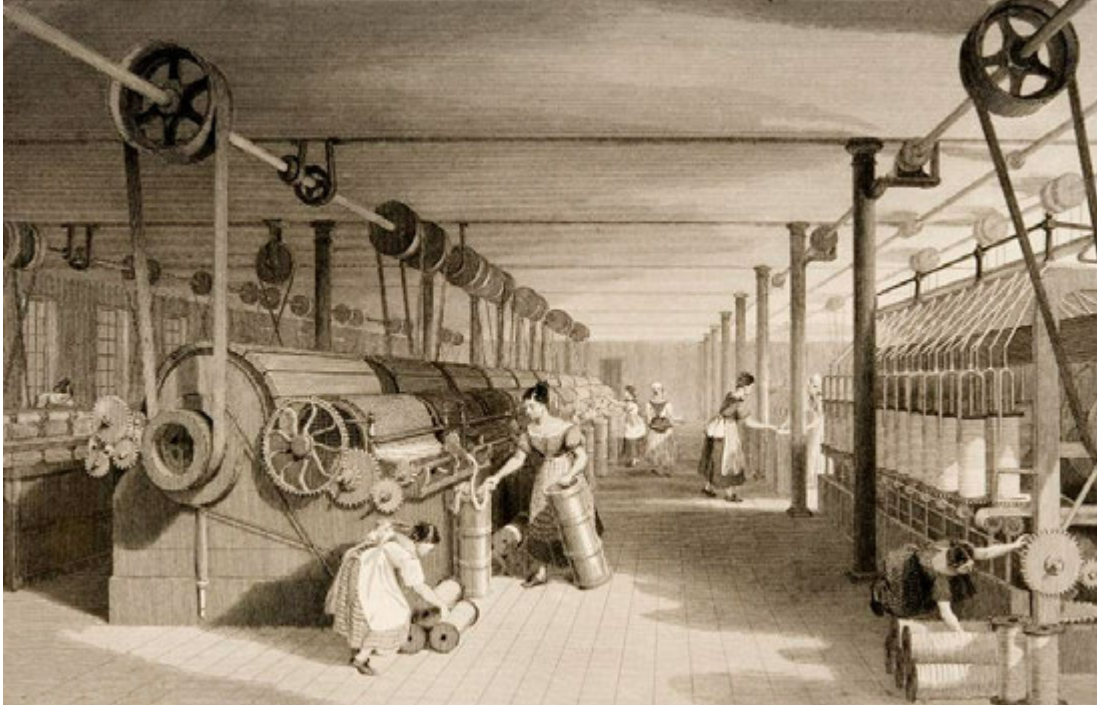
---

12. Чому фабриканти охоче наймали на роботу дітей?

До початку ХХ ст. діти в усьому світі працювали поруч із дорослими: випасали худобу, готували їсти, допомагали ремісникам. Кожен, хто вибрався з пелюшок, ставав у пригоді в господарстві, а з підліткового віку — вважався дорослим, нехай поки слабким і недосвідченим.

Індустріалізація змусила дітей працювати тяжко і виснажливо. 200 років тому юні британці починали працювати в середньому в 10 років, часто — на рівні з дорослими. Дітей наймали охоче, бо можна було платити небагато, а виховані у послуху, вони не сперечалися з начальством. Дітей цінували за низький зріст, який дозволяв пролізти між обладнанням, та маленькі пальчики, які легко вправлялися з верстатами. Власників фабрик мало цікавило, що діти не мали сили дорослих, що їм потрібно було вчитися й відпочивати.

Закони, які забороняли дитячу працю, впроваджували дуже повільно. У США, наприклад, наймати дітей можна було аж до 1938 р. І в наші часи в деяких країнах діти шкільного віку змушені тяжко працювати.

Бавовняна фабрика. Томас Аллом, 1830-ті роки

Діти працюють в цеху бавовняної фабрики. Льюїс Хайн, США, 1911 рік

Підсумкові запитання і завдання

1. Які ключові слова треба використати для розповіді про розвиток промисловості? Запиши їх у хронологічній послідовності.

---

2. Які винаходи вплинули на початок промислової революції?

---

3. Історики переконані, що промислова революція змінила людські життя не менше, ніж свого часу поява сільського господарства. Підтвердь чи спростуй цю думку.

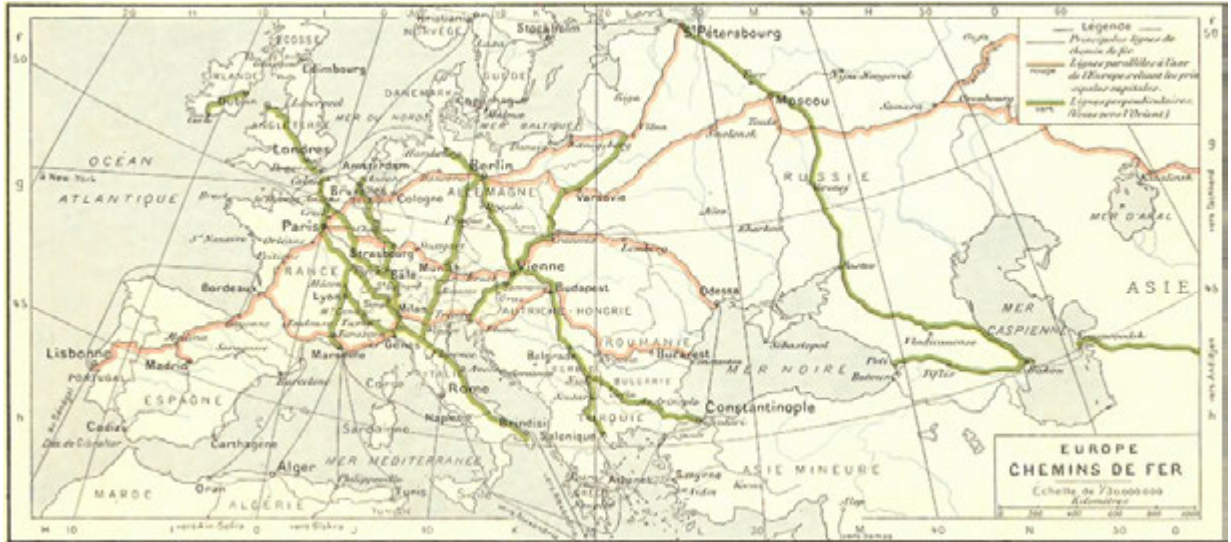

---

4. Подивись на карту залізничного сполучення в Європі наприкінці XIX ст. Про що свідчить поява залізничної мережі не лише в межах країн, але й по всій Європі?

Європейські залізниці. Карта з Класичного атласу, Франція, 1894 рік
